

ПЕРЕДМОВА

Історія виникнення та предметне поле вивчення науки про політику. Термін “політологія” походить від двох грецьких слів “politika” – державна діяльність і “logos” – слово, вчення і в конкретному розумінні означає вчення про політику, науку про політичне життя суспільства.

Згідно з реально існуючими численними джерелами, знання про політику налічує близько двох з половиною тисячоліть, а на Сході, в Стародавньому Китаї та деяких інших країнах – ще більше. Однак у найрозвинутіших формах знання про політику виникає у європейському обширі, точніше – з політичної думки античності (“Республіка” Платона, “Політика” Аристотеля, “Про республіку” Цицерона). Упродовж двох з половиною тисячоліть з’явилося чимало досліджень наукового змісту з різноманітних проблем політології, серед яких назвемо трактат Фоми Аквінського “Про государеве правління”, працю Марсілія Падуанського “Трактат про передання влади” (XIV ст.), “Шість книг про республіку” Жана Бодена, класичну роботу Нікколо Макіавеллі “Державець”.

Зародження політології як науки припало на другу половину XIX ст. У 1857 р. в Колумбійському університеті була створена кафедра історії та політичної науки, після чого почали діяти ряд інших кафедр політологічного профілю. Саме в 1857 р. професор історії та політичної економії Френсіс Лібер започаткував читання курсу лекцій з політичної теорії в Колумбійському університеті, а в 1880 р. його наступник на посаді Дж.Берджес заснував при Колумбійському університеті школу політичної науки. У 1903 р. створено “Американську асоціацію політичних наук” і засновано журнал “Анали американської академії політичних наук”. У 20-х рр. XX ст. з ініціативи Чарльза Едварда Мерріама виникла “Школа політичних наук” в Чикаго, а згодом “Комітет по дослідженням в галузі суспільних наук”, серед завдань якого була фінансова підтримка найбільш перспективних проектів чиказьких учених.

У Європі виникнення політичної науки як академічної дисципліни пов’язується з Німеччиною. Перші кафедри були відкриті при університетах Мюнхена (1814), Тюбінгена (1817) та В’юрцбурга (1822). В 1923 р. у Франкфурті був створений “Інститут соціальних досліджень”, який увійшов до історії як “Франкфуртська школа політології”. Перші кроки політології в Німеччині були зроблені під значним впливом класичної німецької філософії, зокрема праць І.Канта і Г.Гегеля. Однак, незабаром політична наука переживає спад. Лише в 1946 р. при університеті Кельна була створена перша кафедра політології, а в 1949 р. виникла “Німецька вища школа політики”.

Одна з найперших установ, яка спеціалізувалась у галузі політичних наук, виникла 1871 р. у Франції під назвою “Вільна школа політичних наук” (сьогодні – Інститут політичних досліджень Паризького університету). Становлення британської школи політології пов’язують з часом заснування Лондонської “Школи економіки і політичних наук” при Лондонському університеті. Згодом політологічні дослідження та навчання студентів з цієї спеціаль-

ності були запроваджені в Оксфордському, Кембріджському, Манчестерському та інших університетах (кінець XIX – початок XX ст.). Уже значно пізніше, в 1950 р., була заснована “Асоціація політичних досліджень З’єданого Королівства” як філіал “Міжнародної асоціації політичної науки”.

Однак, активне утвердження політичної науки, по суті, починається тільки після Другої світової війни. Велику роль у поширенні політології відіграла міжнародна організація ЮНЕСКО, яка санкціонувала автономність політичної науки як самостійної галузі знань і сприяла її розвитку. На міжнародному colloquium політологів, організованому ЮНЕСКО в 1948 р. у Парижі, було вирішено вживати термін “політична наука” і визнано, що предметом політичної науки є:

- політична теорія;
- політичні інститути;
- партії, групи і суспільна думка;
- міжнародні відносини.

Нині незаперечним авторитетом користуються “Міжнародна асоціація політичної науки”, “Міжнародна студентська асоціація політичної науки” та “Європейський консорціум політичних досліджень”.

Як бачимо, політологія зароджується майже одночасно на різних континентах. Це свідчить про те, що вивчення і розповсюдження політологічних знань – гостра суспільна необхідність, без задоволення якої неможливо досягти високого рівня розвитку суспільства.

Предмет політології. Кожна наука має свій об’єкт і предмет. Об’єктом дослідження політології виступає політична сфера життєдіяльності суспільства, яку вивчають і аналізують у поєднанні з особливостями її функціонування та зв’язками з економікою і духовною сферою суспільства.

Загалом предмет політичної науки, як уже відзначалось вище, було окреслено на colloquium політологів у 1948 р. в Парижі. Упродовж XX ст. політологія безперервно розширювала свій діапазон досліджень. До кола інтересів цієї складної та динамічної науки сьогодні входять:

- групи інтересів та групи тиску;
- політичні системи, інститути і процеси;
- політична діяльність;
- політична свідомість і культура;
- громадська думка і засоби масової інформації;
- історія політичних вчень, політична філософія, політичні ідеології;
- виборчі системи і процеси;
- етнополітичні процеси і етнополітика тощо.

Зміст та особливості української політології. Українська політологія – це нова наука і навчальна дисципліна, яка почала свій процес становлення з 90-х рр. XX ст. Предметом української політології є сутність, форми, закономірності політичного життя українського суспільства, політика й політична система України в їх історичному розвитку.

У Радянському Союзі політологія як наука не визнавалася. Від 1917 р. до кінця 80-х рр. на неї було накладено ідеологічне “табу”. Її називали “лже-

наукою”, “буржуазною наукою” тощо. Тривалий час забороненою і недоступною для читачів була наукова політологічна спадщина визначних українських вчених Михайла Драгоманова, В'ячеслава Липинського, Михайла Грушевського та багатьох інших. Це стосується і праць визначних російських дослідників минулого.

Політологія в Україні, Росії та інших колишніх республіках СРСР одержала імпульс до бурхливого розвитку лише на початку 90-х рр. ХХ ст. До цього часу були спроби окремих вчених надати політичній науці статус як окремої та необхідної для суспільства науки, але вони інтенсивно гальмувалися владними структурами і не давали можливості їй інституційно сформуватися.

З проголошенням Україною незалежності, політологію як навчальну дисципліну почали викладати в українських вищих навчальних закладах, а відтак були відкриті кафедри політології в Київському, Одеському, Дніпропетровському, Харківському, Львівському, Ужгородському університетах та інших освітніх закладах.

Процес інституціоналізації політичної науки пов'язаний її функціонуванням у наукових установах. В Україні плідно діє Інститут політики, який очолює Микола Томенко. Інститут видає щомісячний інформаційно-аналітичний огляд “Політичний календар”, щорічні довідники “Абетка української політики”, аналізує політику влади та суспільну думку про владну політику, соціально-економічну та політичну ситуацію в Україні, геополітичні та економічні трансформації в сучасному світі.

Позитивно заявили про себе наукові установи, що досліджують політичні проблеми: академічні – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень та Інститут держави і права ім. В.Корецького, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут проблем міжнародної безпеки, ряд суспільно-політичних центрів. Зокрема, плідно працюють Український центр економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) ім. О.Разумкова, який видає щомісячний журнал “Національна безпека і оборона”. Громадська організація “Лабораторія законодавчих ініціатив”, головним завданням якої є підготовка методичних матеріалів та проведення експертних оцінок з питань державної політики та законодавства. Центром видається часопис “Парламент”. Створені й діють Українська академія політичних наук, Українська асоціація політологів, Асоціація молодих політиків і політологів України.

В Україні та країнах СНД виходять чимало політологічних часописів та інших видань, що вміщують статті з різних проблем політичної науки: “Віче”, “Генеза”, “Державність”, “Кентавр”, “Нова політика”, “Політика і час”, “Політична думка”, “Розбудова держави”, “Політичний менеджмент”, “Сучасність”, “Соціологія: теорія, методи, маркетинг”, “Людина і політика”, “Політика і культура”, “Политические исследования”, “Политический маркетинг”, “Социологические исследования”, “Общественные науки и современность”, “Полития” та багато інших.

Кафедра політології Ужгородського національного університету була створена в 1991 р. До цього часу вона кілька разів змінювала свою на-

зву і статус. У 1964 р. вона носила назву кафедри наукового комунізму, а з 1989 по 1991 рр. іменувалася кафедрою теорії соціалізму. З 1991 по 1994 рр. кафедра політології мала статус загальноуніверситетської, а з вересня 1994 р. вона переведена на історичний факультет і стала виконувати дві функції: читання курсів політології та соціології для студентів усіх факультетів університету і читання спецкурсів з політології для студентів історичного факультету.

9 червня 1998 р. рішенням Державної акредитаційної комісії Міністерства освіти і науки України кафедрі було видано ліцензію на право підготовки спеціалістів-політологів. А перший випуск зі спеціальності “Політологія” кафедра здійснила в червні 2002 р., коли 18 студентів-політологів успішно захистили наукові роботи і здобули вперше в історії Закарпаття дипломи бакалаврів-політологів. Наступного року відбувся перший випуск студентів спеціальності “Політологія” освітньо-кваліфікаційного рівня “Спеціаліст”. 2004 рік став першим для кафедри роком випуску студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр”, тоді ж уперше відбувся набір студентів на заочну форму навчання.

Таким чином, кафедра політології забезпечує підготовку фахівців за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: “Бакалавр” – з нормативним терміном навчання 4 роки (8 семестрів), кваліфікація “Бакалавр політології” (6.030104); “Спеціаліст” – з нормативним терміном навчання 1 рік (2 семестри), кваліфікація “Політолог. Викладач суспільних наук” (7.03010401) та “Магістр. Викладач суспільних наук” – з нормативним терміном навчання 1 рік (2 семестри), кваліфікація “Магістр політології, Викладач суспільних наук” (8.03010401).

Кафедра укомплектована науково-педагогічними кадрами, які мають належний науковий та навчально-методичний рівень підготовки, забезпечують якісну підготовку фахівців-політологів. Сьогодні до її складу входять 25 викладачів, 1 провідний спеціаліст та 1 лаборант. Серед них доктор політичних наук, професор Валерій Миколайович Денисенко, доктор історичних наук, професор Микола Миколайович Вегеш, шість кандидатів політичних наук, доцентів (Віктор Степанович Петрішко, Юрій Олександрович Остапеч, Анатолій Юрійович Ключкович, Ольга Анатоліївна Сурніна-Далекорей, Наталія Василівна Марадик та Стелас Антипович Асланов), п'ятеро кандидатів історичних наук, доцентів (Василь Васильович Марина, Мирослава Олександрівна Лендзел, Михайло Петрович Зап, Маріан Юрійович Токар та Іван Олександрович Стряпко), двоє кандидатів філософських наук, доцентів (Володимир Лаврентійович Боднар та Валентин Васильович Буркало), троє старших викладачів (Володимир Іванович Гиря, Володимир Іліч Басараб та Маріанна Михайлівна Колодій), сім викладачів (Марина Олександрівна Сорока, Наталія Ласлівна Шестак, Євгеній Іванович Гайданка, Ганна Ігорівна Мелеганіч, Ігор Миколайович Вегеш, Ганна Василівна Глухова та Віктор Миколайович Бульчак), також провідний спеціаліст Ганна Михайлівна Повханіч та лаборант Надія Михайлівна Кічера.

Першим завідувачем кафедри політології в університеті був кандидат філософських наук, доцент В.Л. Боднар. А з 1 червня 2002 року її очолює доктор історичних наук, професор М.М. Вегеш.

Сьогодні кафедра політології забезпечує читання таких спеціальних дисциплін як «Історія зарубіжних політичних вчень», «Теорія політичного конфлікту», «Сучасний парламентаризм», «Елітологія», «Політична антропологія», «Політична ідеологія», «Політична психологія», «Соціальна філософія», «Порівняльна політологія», «Політична культура», «Теорія міжнародних відносин», «Філософія політики», «Технологія політичного процесу», «Сучасна зарубіжна політологія», «Державне управління і місцеве самоврядування», «Методи політичних досліджень», «Історія і теорія демократії», «Політична соціологія», «Політична регіоналістика», «Партологія», «Етнополітологія», «Світовий процес і геополітика», «Технології виборчого процесу», «Аналіз державної політики», «Паблік рилейнз» та ін.

Матеріально-технічна та інформаційна база спеціальності доповнюється підготовленими професорсько-викладацьким складом кафедри навчально-методичними посібниками. Це, до прикладу, такі колективні видання викладачів кафедри політології як «Людина і суспільство» (1994), «Політологія. Конспект лекцій» (1999), «Основи політології» (2000), «Навчальні програми кафедри політології Ужгородського національного університету» в 2 частинах (2002), «Політологія. Навчальна програма нормативного курсу і плани семінарських занять (Методичний посібник)» (2006), «Конкурсні тестові завдання для вступників: Людина і світ» (2006), «Конкурсні тестові завдання для вступників: Людина і суспільство» (2007), «Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання» (2007, 2009), «Політологія: Підручник» (2008), «Політична наука: Навчально-методичний посібник» (2009).

Відзначимо, що навчальний підручник «Політологія», затверджений Міністерством освіти і науки України, побачив світ у видавництві «Знання». Він містить п'ять основних розділів: «Теоретико-методологічні та історичні засади науки про політику»; «Інституційний вимір політики»; «Політичні процеси»; «Соціальні та ціннісні аспекти політики»; «Світовий політичний процес. Система міжнародних відносин». Новизна підручника полягає у висвітленні таких тем, які прямо пов'язані з реалізацією владних відносин в політичній системі України. До прикладу, це – «Система органів державної влади в Україні» (А.Ключкович), «Міське самоврядування» (М.Лендєл), «Виборчі системи і процеси» (Ю.Остапець), «Етносоціальні спільноти та етнополітика» (М.Зан) та ін. Своєрідною «родзинкою» навчального підручника є додаток у формі CD-диску, де представлені програма навчального курсу «Політологія», методичні матеріали до написання наукових робіт студентів а також тестові завдання для самоконтролю.

Колективом кафедри політології окреслена наукова проблема «Трансформаційні в Україні та країнах Центрально-Східної Європи», в рамках якої розробляється тема «Електоральні, політичні, культурні, етнонаціональні проблеми розвитку України та країн Центрально-Східної Європи». Науково-

дослідна робота кафедри політології відбувається у формі написання кандидатських та докторських дисертацій, участі в міжнародних грантових програмах, публікації наукових статей та монографій.

Серед останніх наукових монографічних видань варто відзначити «Закарпаття через призму політичних виборів» (Ю.Остапець, М.Токар), «Громадські організації Закарпаття в боротьбі за державність України» (М.Басараб, М.Токар), «Карпато-українське державотворення: до 70-річчя проголошення державної незалежності Карпатської України» та «Карпатська Україна на шляху державотворення» (М.Вегеш, М.Токар).

Чисельні наукові статті як викладачів, так і студентів-політологів публікуються в таких фахових виданнях як «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія», «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія», «Регіональні студії», «Історичні студії», «Carpatica-Karpatika».

Окремо наголосимо, що видання «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія», яке виходить із 2004 року, вже давно вийшло за рамки власне вузівського наукового збірника. Редакційна колегія наукового видання включає зокрема відомих докторів політичних наук, професорів О.Бабкіну, І.Варзара, В.Денисенка, А.Круглашова, А.Пахарева, М.Примуша, А.Романюка. У п'ятнадцяти збірках «Наукового вісника», які видано впродовж семи років (2004 – 2010 рр.) вміщені наукові статті вчених як з різних навчально-наукових центрів України (Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Чернівці, Луцьк, Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Суми), так із-за меж нашої держави (США, Канада, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Білорусь).

Попри те, що збірник включає наукові статті соціологічного та філософського спрямування, переважна більшість наукових праць відображає проблематику саме політичної науки. Наукові публікації присвячені широкій проблематиці методології та теорії політики, партології та псефології, етнополітології, питанням демократичних трансформацій на теренах постсоціалістичного простору Центрально-Східної Європи. В останній період завдяки активній редакторській та організаційній роботі доцента кафедри політології А.Ключковича збірник розширює свою авторську географію, стає доступним у наукових бібліотеках провідних вищих навчальних закладів України.

У березні 2008 року побачив світ перший випуск вісника наукової думки студентів факультету суспільних наук під назвою «Соціально-політичні студії» (відповідальний редактор – доцент Маріан Токар). У цьому збірнику студентських наукових робіт студенти-політологи солідно представили свої наукові статті в рубриках «Історія і теорія політології»; «Практика політичного життя», «Сучасна українська політика». Серед авторів – найкращі студенти спеціальності «Політологія» (Михайло Удуг, Євгенія Романко, Наталя Коваль, Катерина Келемен та ін.). Наразі підготовлено до друку третє видання наукової збірки, де студенти представлять результати не тільки теоретичних, але й прикладних політологічних та соціологічних студій.

На базі кафедри політології 2-3 листопада 2006 року пройшла міжнародна наукова конференція «Ціна свободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до і після 1989 – 1991 рр.», а 2-3 жовтня 2009 року науково-практична конференція «Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу: теоретичні концепції й політичні реалії». На цих наукових форумах зібралася майже вся наукова політологічна еліта України.

У 2009 році колектив кафедри політології виступив співорганізатором міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна в контексті українського державотворення». В цей ювілейний для Закарпаття рік викладачі кафедри брали участь у низці акцій з відзначення 70-ліття проголошення Карпатської України. Зокрема, виступали на радіо та телебаченні, брали участь в роботі круглих столів, семінарів, конференцій, які відбувалися в Закарпатській області та м. Пряшів (Словаччина).

Упродовж останніх років викладачі та науковці кафедри захистили дев'ять кандидатських дисертацій. Зокрема, на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук:

- М.П. Зап "Етнічні процеси на Закарпатті (1989 – 2001 рр.)" (2003 р.);
- М.Ю. Товар "Становлення і розвиток політичних партій Закарпаття в 1919 – 1939 рр." (2004 р.);
- І.О. Стришко "Товариство "Просвіта" і його роль в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття 1920 – 1939 рр" (2010 р.);
- В.І. Гиря "Закарпаття та вплив угорського фактора на його політичний розвиток між двома світовими війнами (1918 – 1939 рр.)" (2010 р.).

На здобуття наукового ступеню кандидата політичних наук були захищені наступні роботи:

- В.С. Петрінко "Вплив "Політики" Арістотеля на становлення і розвиток європейської політичної думки" (2003 р.);
- Ю.О. Остапець "Регіональні особливості парламентських виборів в Україні в умовах трансформації політичної системи суспільства (на прикладі Закарпатської області)" (2004 р.);
- А.Ю. Ключкович "Партійна система Німеччини: політологічний аналіз механізму взаємодії органів державної влади та політичних партій (1990 – 2005 рр.)" (2006 р.);
- О.А. Сурніна-Далекорей "Політична участь жінок країн Центральної і Східної Європи у період системної трансформації кінця ХХ – на початку ХХІ століття (на прикладі Словаччини, Польщі, Росії)" (2009 р.);
- Н.В. Марадик "Перехід до демократії в Чеській Республіці" (2009 р.);
- С.А. Асланов "Політико-правові засади державної етнонаціональної політики в Україні" (2010 р.).

Зуважимо, що з 2009 року розпочався важливий для кафедри політології етап захистів кандидатських робіт вже її безпосередніх випускників та ни-

нішніх викладачів (О.А. Сурніна-Далекорей, Н.В. Марадик та І.О. Стряпко). На початку 2010 року кандидатську дисертацію на тему "Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв'язання" захистила ще одна випускниця спеціальності "Політологія" А.М. Костенко. Вже у грудні 2010 року аспірант кафедри Д.Б. Грегірчак успішно захистив кандидатську дисертацію на тему "Інституційні засади становлення та функціонування місцевих органів публічної влади на Закарпатті в складі Першої Чехословацької республіки".

Над написанням кандидатських дисертацій працюють аспіранти денної (І.М. Вегеш, О.І. Шафраньош, Н.М. Кічера, А.Д. Стряпко та І.О. Меренич) та заочної форми навчання (Г.І. Мелсганич, Б.В. Попович, К.Ю. Олас-Декет, Г.І. Пуйо, В.П. Ворон та К.С. Папп).

Допент кафедри М.О. Лендьял успішно працює над темою докторської дисертації "Становлення інституту місцевої демократії у Центральній і Східній Європі: порівняльний аналіз". По темі видано десятки наукових статей, підготовлено наукову монографію. Дослідниця часто виступає на міжнародних наукових конференціях, бере участь у міжнародних програмах та грантах.

Викладачі кафедри активно співпрацюють із вченими сусідніх держав у рамках заключених двосторонніх міжнародних угод з Педагогічним факультетом імені Дьюлі Югаса Сегедського університету та Ниредьгазьким педінститутом (Угорська Республіка), філософським факультетом Кошицького університету імені П.Шафарика (Словацька Республіка), Академією Наук Угорщини, Академією Наук Чехії, Університетом м. Клуж-Напока імені Бабеш-Бояї та Музеєм Історії Сату Маре (Румунія).

Ще досить молода кафедра політології факультету суспільних наук займає одне з чільних місць серед гуманітарних навчально-методичних і наукових центрів вузу. Своєю роботою вона сприяє примноженню наукового авторитету найстарішого в Закарпатті вищого навчального закладу, що робитиме і в майбутньому.

Пропонована методична розробка є своєрідним результатом роботи кафедри політології впродовж останніх років. Відзначимо, що в цій програмі, планах семінарських занять, тестових завданнях врахована і специфіка Закарпатської області. Методичні вказівки рекомендовано студентам неполітологічних спеціальностей УжНУ з метою більш комплексного та вираженого засвоєння предмету «Політологія».

Микола ВЕГЕШ,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політології,
ректор УжНУ*